

Reactie Commissie Schnabel preadvies over het curriculum van het onderwijs van de toekomst - specifiek t.a.v. de positie van duurzaamheid in onderwijs

Met belangstelling hebben wij kennis genomen van het uitgebrachte preadvies over het curriculum van het onderwijs van de toekomst. Deze reactie is geschreven vanuit het perspectief dat duurzaamheid en behoud van onze planeet de komende decennia mondiaal een kernthema zal zijn en dat ons onderwijs daar veel actiever mee aan de slag zal moeten. Dit sluit aan bij de oproep van 41 jongerenorganisaties vorig jaar aan de Nederlandse regering om meer aandacht te besteden aan duurzaamheid in onderwijs en bij de in de Tweede Kamer aangenomen motie Ouwehand die de regering verzoekt duurzame ontwikkeling op integrale wijze in het Nederlands onderwijs te faciliteren.

Allereerst waarderen wij het zeer dat het advies geschreven is vanuit de behoeften van de samenleving en van de lerende, en niet vanuit structuren, inhouden of vanuit louter een economisch perspectief. Onderwijs gaat immers om de ontwikkeling van kinderen & jongeren tot volwassenen die mede een (onze) democratische samenleving vorm geven. Wij zijn eveneens verguld met een aantal in het preadvies geuite wensen en dan met name de aandacht voor: grote maatschappelijke uitdagingen zoals migratie en duurzaamheid en daaraan gerelateerd hoe je je verhoudt tot jezelf, de ander en de fysieke wereld; digitalisering in relatie tot democratie; culturele diversiteit; het belang van initiatief van leerlingen en, tenslotte voor vakoverstijgend leren, denken en werken.

Wat naar onze mening nog onvoldoende naar voren komt in het preadvies is dat het werken aan een duurzame wereld vraagt om een transitie in onderwijs en samenleving. Vast staat dat, indien we onze samenleving niet tijdig omvormen, de duurzaamheidvraagstukken die op ons afkomen (o.a. klimaatverandering, verlies aan biodiversiteit, afnemende voedselzekerheid, toenemende ongelijkheid, vervuiling en verzuring van oceanen, uitputting van natuurlijke hulpbronnen), in 2032 nog veel ernstiger zullen zijn. Van essentieel belang hierbij is dat we erkennen dat de ecologische draagkracht van de aarde grenzen stelt die niet overwonnen kunnen worden door continue in te zetten op ontwikkeling en groei (persoonlijk, technologisch, economisch). Onderwijs moet dan ook vooral beschouwd worden als een vormingsproject dat mensen in staat stelt om binnen die grenzen te komen tot een leefbare en houdbare wereld. Duurzaamheid vraagt naast een aantal basale vaardigheden ook om de kunst van het leven binnen grenzen.

Aandacht voor duurzaamheid in onderwijs betekent dan ook niet dat er een nieuw vak of domein bij moet komen. Het gaat feitelijk om een systeemverandering waarbij drie pijlers van het onderwijs in samenhang worden ontwikkeld: 1) het *curriculum* met de feitelijke inhoud, 2) het *onderwijzen* zowel de algemene pedagogische omgang met de leerlingen als het meer specifiek didactische handelen in relatie tot de leerstof, en 3) de *fysieke onderwijsleeromgeving*, waaronder het schoolgebouw, het schoolterrein en de omgeving. We beschrijven deze drie pijlers kort hieronder vanuit duurzaamheidsperspectief.

Curriculum - Duurzaamheid vormt een perspectief dat het mogelijk maakt verbindingen te leggen tussen: vakinhouden, heden-verleden-toekomst, het dichtbij en het verder weg, ecologische-economische-sociaal-culturele waarden en tussen mens en natuur. Hierin zullen ook ethische en morele afwegingen moeten worden gemaakt. Dit betekent dat er aandacht moet zijn voor de waarden die deze afwegingen beïnvloeden. En verder voor nieuwe inhouden die van belang zijn voor het verduurzamen van de samenleving zoals: kringloopdenken (o.a. cradle-to-cradle, sluiten van ketens, closed-cycle design), nieuw economisch denken (o.a. deeleconomie, betekenismaximalisatie, duurzame krimp) en het transitie-denken (o.a. veerkracht, reflexiviteit, kantelpunten).

Tot slot, duurzaamheid is een complex begrip om te begrijpen. Het realiseren van een meer duurzame wereld is nog ingewikkelder. Gezien de complexiteit ligt simplificatie voor de hand. Dit heeft al veelvuldig geleid tot betekenisloos onderwijs. Onderwijs waarin leerlingen uitgenodigd worden 'duurzame dingen te doen' zonder dat zij enig begrip hebben van waar zij mee bezig zijn.

De plaatsing van het thema binnen het domein mens & maatschappij brengt een risico van simplificatie met zich mee omdat duurzaamheidsvraagstukken hoe dan ook te maken hebben met aspecten van natuur. Dit blijft bij het domein mens & maatschappij buiten beschouwing. Leren in relatie tot duurzaamheid vraagt om basale kennis over: hoe werkt natuur; hoe organiseren mensen samenlevingen, en hoe is natuur verweven met wat mensen doen en laten. Deze kennis zal tot de basiskennis van leerlingen moeten behoren, want zonder deze basiskennis is het moeilijk om werkelijk mee te denken en te werken aan een duurzamere wereld. In dit kader is geografische kennis overigens ook relevant omdat menig maatschappelijk conflict een natuurlijke basis heeft (hulpbronnen).

Onderwijzen – Het serieus nemen van duurzaamheid in onderwijs betekent het versterken van de pedagogische en didactische kwaliteiten van onderwijsgeevenden. Zij moeten in staat zijn leerlingen te helpen bij het omgaan met complexiteit, tegenstrijdigheid, en onzekerheid maar ook bij het verhelderen en kritisch beschouwen van waarden die ten grondslag liggen aan het eigen handelen en het handelen van anderen in de samenleving. Zij moeten een pedagogisch klimaat creëren waarin ruimte is voor het werken aan de lokale duurzaamheidsvraagstukken vanuit het perspectief van de leefwereld van de lerende, maar ook vanuit een mondiaal perspectief en de leefwereld van anderen (o.a. perspectiefwisseling, inlevingsvermogen, empatisch vermogen). Cruciaal hierbij is het ontwikkelen van een 'relationele pedagogiek' die leerlingen in staat stelt te Leren leven in relaties op allerlei niveaus en hen kritisch leert nadenken over deze relaties.

Tenslotte moet er ruimte zijn om te experimenteren met eigen oplossingen en handelingsperspectieven. Uiteraard heeft het serieus nemen van dit punt gevolgen voor de opleiding/professionalisering van leerkrachten en onderwijsmanagers/-bestuurders.

De fysieke onderwijsleeromgeving; het schoolgebouw, het schoolterrein en de omgeving – In de meest basale vorm leren leerlingen over een meer duurzame samenleving door er in en mee te leven (voor en naleven). Het thematiseren van duurzaamheid als onderwijsinhoud krijgt voor leerlingen pas een betekenis indien zij ervaren dat het werkelijk een issue is. Het gebouw (de inrichting, het gebruik van materialen, de kantine, omgang met afval, en energie)

en de buitenruimte (de beplanting, hergebruik van regenwater, zonne-energie, et cetera) weerspiegelen hoe aan een meer duurzame samenleving vorm kan worden gegeven. Door er mede verantwoordelijk voor te zijn, leren kinderen hoe zij zelf hierin kunnen handelen en er mede voor kunnen zorgen dat het zich door ontwikkelt (innovatie).

Een op een duurzame wereld gerichte school wordt daarnaast ook gekenmerkt door een zekere naar buitengerichtheid en het vermogen om opkomende thema's flexibel op te nemen in het curriculum.

Al met al pleiten wij voor een systeeminnovatie op basis van een zogenaamde '*whole school*' of '*whole institution*' benadering waarbij bovenstaande elementen in samenhang ontwikkeld worden. Om in 2032 in een wereld te leven die duurzamer is dan de huidige of in elk geval dan die we anno 2015 in het vooruitzicht hebben is onderwijs nodig dat leerlingen beter in staat stelt om te gaan met de complexiteit, ambiguïteit en onzekerheid die kenmerkend zijn voor duurzaamheidsvraagstukken, maar ook onderwijs dat hen kennisinhoudelijk een voldoende basis geeft om creatief te werken aan concrete oplossingen en handelingsperspectieven.

Ten slotte biedt deze andere onderwijsbenadering in relatie tot een meer duurzame samenleving, de mogelijkheid om in Nederland de komend 15 jaar te werken aan de onlangs in de VN geratificeerde '*Sustainable Development Goals*' (SDGs) die in 2030 moeten zijn gerealiseerd.

Wij moedigen u aan bij het opstellen van het definitieve advies het hier geschetste perspectief op duurzaamheid in onderwijs een herkenbare plek te geven.

Prof.Dr. Arjen Wals (Hoogleraar en UNESCO Chair Leren voor Duurzaamheid)

Dr. Dieuwke Hovinga (Lector Natuur en Ontwikkeling Kind)

Prof. Dr. Gert Biesta (Professor of Education Brunel University London)

Kees Both (Pedagoog)

Prof. Dr. John Grin (Hoogleraar systeem innovatie, Universiteit van Amsterdam)

Prof. Dr. Johan Wempe (Lector Governance, Saxion Hogescholen)

Prof. Dr. Louise Vet (Directeur Netherlands Institute of Ecology, NIOO KNAW)